

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ**

СВЕТЛАНА ГРИГОРОВА ДЯНКОВА

**Финансово-икономическа оценка на публичните инвестиции
върху резултатите на предприятията (по примера на Фонд
„Условия на труд“)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователна и научна степен „доктор“

София, 2021г.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА ИКОНОМИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд на тема

**Финансово-икономическа оценка на публичните инвестиции върху
резултатите на предприятията (по примера на Фонд „Условия на
труд“)**

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

в докторска програма по „Икономика и управление“

в професионално направление „Икономика“

Докторант

Светлана Григорова Дянкова

Научен ръководител

Доц. д-р Венета Христова Матеева

София, 2021г.

Авторът на дисертационния труд е докторант в задочна форма на обучение по докторска програма към секция „Икономика на фирмата“ на ИИИ на БАН, научна специалност „Икономика и управление“, ПН 3.8. Икономика.

Дисертационният труд е с общ обем от 219 страници и е структуриран в увод, изложение в три глави, заключение, използвана литература и приложения. Използваната литература включва 119 източника, от които 102 на български език, 11 на английски език, 6 сайтове за информация и интернет адреса.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема

Провеждането на целенасочена социална политика за осигуряване на безопасност и здраве при работа е многообразен и сложен процес, свързан с реализиране на съвкупност от законодателни, организационно-икономически, социални, технически и здравни мерки. В съвременният все по-динамичен и високотехнологичен свят нараства необходимостта от повишаване качеството на всеки вид труд и за трайно подобряване на социалната политика осигуряваща възможности за по-дълъг и по-продуктивен живот на хората.

В тази връзка публичните инвестиции за подобряване условията на труд в предприятията добиват висока тежест.

Актуалността на изследването се подсилва на базата и на следните аргументи:

- Появиха се множество проблеми засягащи условията и качеството на труда в предприятията;
- Непрекъснато нараства потребността от формиране и реализиране на методики и модели за финансово и икономическо анализиране и оценяване на инвестициите за подобряване условията на труд в предприятията;
- На теорията за управление на финансово-икономическа оценка на инвестициите са отделени множество публикации, но малко са тези за оценка на въздействието на публичните инвестиции за подобряване условията на труд и на резултатите на предприятията.

Така също все повече се разбира, че качествените и нискорискови условия на труд са не само законодателно изискване, но те могат да бъдат мощен катализатор на иновации и по-висока производителност. „Добрите условия на труд не са лукс, който си позволяват богатите организации, а управленска практика, която е добавила значителна стойност за развитието на всеки проспериращ бизнес.“¹ Последните десетилетия станаха известни множество емпирични доказателства за това, че инвестициите в качеството

¹ Национално изследване на условията на труд, по проект BG051PO001, „Превенция за безопасност и здраве при работа”, 2011 г.

на труда неминуемо водят до по-добро икономическо благоденствие на тези предприятия и организации, които са имали стратегическата далновидност да ги припознаят като приоритет и да ги реализират.

В българската Стратегия по безопасност и здраве при работа 2008 – 2012 г. се приема, че предприятията, които инвестират в опазване на здравето на техните работници, чрез активни политики за превенция, следва да получат измерими ползи като: „съкращаване на разходите, дължащи се на чести отсъствия от работа; намаляване на текучеството на персонала; по-висока удовлетвореност на клиентите; повишаване на мотивацията; подобряване на качеството на продуктите и услугите и по-добър имидж на предприятието. оценки за въздействието на опасностите върху професионалния и здравния статус на работната сила; разработване и разпространяване на научно-приложни знания и опит; разработване на ефективни програми за управление и контрол на професионалните рискове, обвързани с прилагането на нови технологии и технически решения, адаптирани към съвременното развитие на науката и техническия прогрес“.

В европейски стратегически документи се среща следното определение: „Инвестициите в условията на труд и безопасност и здраве при работа трябва да водят до развитието на дейността за безопасност и здраве при работа и да се следват основните насоки и принципи на европейското и международното право за: избягване на рисковете; оценка на рисковете, които не могат да бъдат избегнати; ограничаване на рисковете при източника на възникването им; приспособяване на работата към работещия, особено по отношение на проектирането на работните места, избора на работното оборудване, на работните и производствените методи, с цел премахване на монотонната работа, работата с наложен ритъм, както и за намаляване на въздействието им върху здравето на работещия. привеждане в съответствие с техническия прогрес; замяна на опасното с безопасно или по-малко опасно; обозначаване на съществуващи опасности и източници на вредни за здравето и безопасността фактори; прилагане на последователна цялостна политика за превенция, обхващаща технологията, организацията на работа, условията на труд, социалните взаимоотношения и въздействието на елементите на работната среда и трудовия процеси и др.“

Предвид горепосоченото в дисертационния труд се прави финансова и икономическа оценка на преките инвестиции на Фонд „Условия на труд“ върху предприятията в България. Стремещът е да се разкрие, че тези инвестиции могат да бъдат идентифицирани като пряк инструмент за въздействието върху подобряване условията на труд в предприятията.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран в съответствие с поставените цел, научно-изследователски задачи, научно – изследователска хипотеза, обект и предмет на изследване и отразява възприетия от автора подход към темата. В основния текст се съдържат 12 фигури и 9 таблици. В приложенията са включени 13 таблици и 4 текстови приложения. .

Изложението съдържа основния авторски текст, представен в обем от 140 страници (без списъка на използваната литература и приложенията).

Съдържание

СПИСЪК СЪС СЪКРАЩЕНИЯ.....	3
СПИСЪК НА ПРИЛОЖЕНИЯ.....	4
УВОД.....	5
ГЛАВА 1. ЕВРОПЕЙСКИ И БЪЛГАРСКИ НОРМИ, ПОЛИТИКИ И ИНСТИТУЦИИ ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА БЕЗОПАСНИ И ЗДРАВΟΣЛОВНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД.....	14
1.1. Създаване и развитие на европейските норми за осигуряване на безопасни и здравословни условия на труд.....	14
1.1.1. Исторически преглед по създаване на политиката по безопасни и здравословни условия на труд в Европа.....	15
1.1.2. Анализ на европейската политика - напредък и нерешени проблеми в областта на безопасните и здравословни условия на труд.....	21
1.1.3. Основни нормативни актове на Европейския съюз в областта на безопасността и здравето при работа.....	25

1.1.4. Икономически стимули за подобряване на безопасните и здравословни условия на труд - европейска гледна точка.....	29
1.2. Политика по безопасни и здравословни условия на труд в България.....	34
1.2.1. Общи положения на политиката по условия на труд в България.....	38
1.2.2. Анализ на съвременното българското законодателство в областта на БЗР.....	49
1.3. Структура и функции на Фонд „Условия на труд“.....	56
1.3.1. Създаване и устройство на Фонд „Условия на труд“.....	57
1.3.2. Дейност на фонд „Условия на труд“.....	61
ИЗВОДИ.....	71
ГЛАВА 2. РАЗРАБОТВАНЕ НА МЕТОДИКА ЗА ФИНАНСОВА-ИКОНОМИЧЕСКА ОЦЕНКА НА ИНВЕСТИЦИИТЕ НА ФОНД „УСЛОВИЯ НА ТРУД“ В ПРЕДПРИЯТИЯТА.....	73
2.1. Методически основи за разработване на методиката	73
2.2. Методика на емпиричното изследване.....	84
2.3. Общи положения за прилагане на методиката.....	86
ИЗВОДИ.....	103
ГЛАВА 3. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА МЕТОДИКАТА ЗА ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕКИТЕ ИНВЕСТИЦИИ НА ФОНД „УСЛОВИЯ НА ТРУД“ В ПРЕДПРИЯТИЯТА.....	106
3.1. Преглед на финансираните от ФУТ предприятия.....	106
3.2. Анализ на резултатите от инвестициите на ФУТ върху предприятията.....	108
3.2.1. Общи характеристики на финансиранията на ФУТ.....	108
3.2.2. Изследване на ефективността на изразходваните от ФУТ средства.....	120
ИЗВОДИ.....	134

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	136
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА.....	145
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	155

III. ОСНОВНО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод на дисертационния труд

В уводът се обосновава актуалността на изследването и се прави въведение в проблематиката за възникване и развитие на политиката по здравословни и безопасни условия на труд в Европейския съюз и в България.

Посочени са предметът, обектът, основната цел, задачите научно-изследователската хипотези и направените ограничения за изследването:

Основната цел на разработката е да се установи ефекта на публичните инвестиции на ФУТ върху броя на злополуките и да се разработи методика за финансово-икономическа оценка на въздействието на тези инвестиции върху предприятията.

За постигане на формулираната цел са поставени за изпълнение следните **задачи**:

Първо: Да се проучат и систематизират основните политики и нормативи за безопасни и здравословни условия на труд в Европейския съюз и в България.

Второ: Да се разгледа дейността на Фонд „Условия на труд“ за периода 2008-2018 г., в частта инвестиции в български предприятия.

Трето: Да се изготви обща оценка и финансово-икономически анализ на инвестициите на ФУТ.

Четвърто: Да се изчисли ефективността на инвестициите на ФУТ, като се анализират случилите се трудови злополуки и загубите от тях преди и след направените от Фонда инвестиции.

Цел: Да се разработи и апробира методика за финансово и икономическо анализиране и оценяване на инвестициите на Фонд „Условия на труд“ върху резултатите на предприятията.

Обект на изследването на дисертационния труд е въздействието на публичните инвестиции на Фонд „Условия на труд“ върху условията на труд в предприятия в България.

Предмет на изследването в дисертационния труд е финансово-икономическа оценка на въздействието на публичните инвестиции на Фонд „Условия на труд“.

Научно-изследователската хипотеза се формулира както следва: Инвестициите на Фонд „Условия на труд“ оказват позитивно въздействие върху безопасността и здравето при работа в българските предприятия, чрез намаляване на трудовите злополуки, намаляване на загубените трудови дни и намаляване на изплатените обезщетения за временна неработоспособност.

За по-голяма конкретност и значимост на изследването, същото е извършено при определени **ограничения:**

- В рамките на българските предприятия е възможно да се инвестират средства за подобряване условията на труд с разнороден източник – оперативни програми, частни фондове, собствени средства и др. Настоящият труд се фокусира само върху средствата, отпуснати от Фонд „Условия на труд“ (ФУТ);

- Второто ограничително условие е свързано с времевия период. Той обхваща периода от 2008 г. до 2018 г. Като цяло ФУТ има дейност от 1997 г., когато е създаден по силата на Закона за здравословни и безопасни условия на труд;

- Изследвани са резултати, свързани с намаляване на трудовите злополуки, намаляване на загубените трудови дни и намаляване на изплатените обезщетения за временна неработоспособност;

- Използвана е само теория и методика за финансово-икономическа оценка, засягаща публичните инвестиции за здравословни и безопасни условия на труд на ФУТ.

ГЛАВА 1

ЕВРОПЕЙСКИ И БЪЛГАРСКИ НОРМИ, ПОЛИТИКИ И ИНСТИТУЦИИ ЗА ОСИГУРЯВАНЕ НА БЕЗОПАСНИ И ЗДРАВΟΣЛОВНИ УСЛОВИЯ НА ТРУД

В Глава 1 са проучени и систематизирани основните политики и нормативи за безопасни и здравословни условия на труд в Европейския съюз и в България. Така също е разкрита структурата и функциите на Фонд „Условия на труд“.

Съдържанието започва с преглед на създаване и развитие на европейските норми за осигуряване на безопасни и здравословни условия на труд.

Приема се, че фундаментална за определяне на здравословните и безопасни условия на труд като едно от основните човешки права е Всеобщата декларация за правата на човека, приета от Общото събрание на ООН с резолюция от 10 декември 1948 г.

Член 1 на декларацията гласи: "Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права. Те са надарени с разум и съвест и следва да се отнасят помежду си в дух на братство." Първото изречение на този член е съдържанието на чл. 6, ал. 1 от Конституцията на Република България.

В чл. 23, т. 1 на декларацията е записано, че "всеки човек има право на труд, на свободен избор на работа, на справедливи и благоприятни условия на труда, както и на закрила при безработица".

Правото на здравословни и безопасни условия на труд се защитава последователно и от Международната организация на труда. От своето създаване до сега тя е посветила на този въпрос 23 Конвенции и 22 Препоръки. Универсално значение сред актовете на Международната организация на труда, които защитават осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд, има Конвенция №155 от 1981г. относно безопасността и хигиената на труда и производствената среда и Препоръка №164 за нейното приложение. Тази конвенция изисква всяка страна да разработва, да осъществява и периодически да актуализира национална политика в областта на труда, хигиената на труда и производствената среда, която да съответства на съответни стандарти и практика, и да бъде

съгласувана с представителните организации на работниците и служителите, и на работодателите.

При сравнителен анализ на европейската нормативна уредба се забелязва, че още в член 3 от Договора за създаване на Европейската общност за въглища и стомана се предвижда „подобряване на условията на живот и работа на работещите, което да води до подобряване във всеки един отрасъл“. Здравето и безопасността при работа са предмет на разглеждане от много програми и научни изследвания, свързани с хигиената, ергономията и трудова медицина.

Развитието на Европейските договори започва с Римският договор, който се основава на убедеността в положителното влияние на конкуренцията, икономическия растеж и социалния напредък. Неговият член 117 отразява оптимистичната перспектива за Европейски Съюз. Текстът е прехвърлен в член 151 от Договора от Рим: "Държавите-членки се споразумяват за необходимостта да насърчават подобряването на живота и условията на труд, както и за хармонизиране на тези условия между тях. Те се надяват, че подобно развитие ще допринесе както за доброто функциониране на общия пазар, така и за хармонизирането на социалните системи и процедурите, предвидени в настоящия договор за сближаване на законовите, подзаконовите и административните норми".

С Единния европейски акт, влязъл в сила на 1 юли 1987 г., ситуацията се променя. Преразглеждането на Договора създава солидна основа за развитие на истинско социално право на Общността. Актът има амбицията да установи по-добър баланс между икономическите и социалните разпоредби на Договора. За тази цел и съобразно с динамиката на единния пазар, той по свой начин, чрез въвеждане на нов член 118а, "институционализира" изискването за защита здравето на работниците.

Множество международни и европейски правни инструменти признават здравето и безопасността при работа като основно, фундаментално социално право.

На 7 декември 2000 година в Ница, Европейският съвет приема Хартата на основните права на Европейския съюз. Член 31 на Хартата се отнася до здравето и безопасността при работа.

Европейската социална харта е приета от Съвета на Европа, който включва 47 европейски страни. Различни разпоредби в нея са свързани със здравето и безопасността при работа. Освен това, всички страни от Съвета на Европа се присъединяват към Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи.

Действията на ЕС в областта на безопасността и здравето при работа (БЗР) през годините са осъществявани в контекста на политиката, която включва два основни компонента:

1. всеобхватна законодателна рамка, която обхваща най-значимите професионални рискове и осигурява общи правила, адаптирани от държавите членки към техните различни национални условия;

2. поредица от многогодишни програми за действие между 1978 г. и 2002 г., последвани от европейски стратегии, обхващащи периодите 2002-2006 г. и 2007-2012 г., които установяват приоритети и общи цели, осигуряват рамка за координиране на националните политики и насърчават една цялостна култура на превенция. В резултат на прилагането на стратегията за 2007-2012 г. всички държави членки, включително и България са разработили национални стратегии.

Превенцията на риска и насърчаването на по-безопасни и по-здравословни условия на работното място са от ключово значение не само за подобряване на качеството на работните места и условията на труд, но и за насърчаване на конкурентоспособността. Поддържането на здравето на работниците оказва пряко и измеримо положително въздействие върху производителността и допринася за подобряване на устойчивостта на системите за социална сигурност. Предпазването на работниците от тежки злополуки или професионални заболявания и насърчаването на доброто здраве на работниците през целия им трудов живот още от първото им работно място е от ключово значение, за да може те да работят по-дълго. Следователно това допринася за преодоляване на дългосрочните ефекти от застаряването на населението, в съответствие с целите на стратегията „Европа 2020“ за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

Ключовите предизвикателства, които са общи за целия ЕС и изискват допълнителни действия в рамките на политиките и са отразени в Стратегията на общността 2014-2020. Тази стратегия е сочена за основен политически документ на ЕС и към момента.

Икономическите стимули във връзка с въвеждането на безопасни и здравословни условия на труд се отнасят до процеси, с които организациите се поощряват да въвеждат и поддържат безопасна и здравословна работна среда. Нарастващ е интереса към икономическите стимули като инструменти за мотивиране на организациите да инвестират в БЗУТ, тъй като само регулаторното прилагане на разпоредбите често не е достатъчно, за да убеди организациите в голямото значение на безопасните и здравословни условия на труд.

Икономическите стимули могат да допълват регулаторните изисквания, тъй като поощряват финансово организациите и придават тежест на добрите бизнес практики по отношение на безопасните и здравословни условия на труд (БЗУТ), което представлява ясно послание за управителите на предприятия във всички държави-членки.

Стратегията на Общността за здравословни и безопасни условия на труд 2014-2020 потвърждава ролята на икономическите стимули като лостове за повишаване на осведомеността и за спазване на изискванията на законодателството. Съгласно стратегията „дейностите за повишаване на осведомеността, по-специално в малките и средните предприятия, могат да бъдат подкрепени от преки и непреки икономически стимули за превантивни мерки.

Прегледът показва, че икономическите стимули се предлагат във всички държави-членки, независимо от традициите на техните социалноосигурителни системи и от това дали системата за застраховка срещу трудова злополука е частна или държавна.

Проучвания на Европейската агенция по безопасност и здраве при работа сочат, че:

1. Чрез схемата за стимулиране следва да се поощряват не само резултати от добро управление на безопасни и здравословни условия на труд в миналото, т.е. за равнището на трудови злополуки за минали периоди, но трябва да се поощряват и конкретните превантивни дейности, които имат за цел да намалят в бъдеще трудовите злополуки и влошеното здравословно състояние.

2. Схемата за стимулиране трябва да е отворена за предприятия от всякакъв мащаб, като особено внимание се обръща на специалните нужди на малките и средни предприятия.

3. Стимулът трябва да е достатъчно голям, за да мотивира работодателите да участват.

4. Трябва да съществува видима и пряка връзка между желаната от предприятието превантивна дейност и поощрението.

5. Системата за стимулиране следва да съдържа ясни критерии за поощряване и да бъде колкото е възможно по-лесна за използване с цел да се запази ниско ниво на административната тежест, както за предприятията, така и за организациите, предлагащи стимулите.

6. Ако стимулът трябва да е насочен към голям брой предприятия, най-ефективни са застрахователните стимули или данъчните облекчения с точно определени критерии (затворена система).

7. Ако целта е да се насърчават иновационни решения за конкретни области, най-ефективни за схемите за субсидиране (отворена система).

Икономически последици от трудовия травматизъм и професионалната заболяемост, свързани с БЗР се изследват непрекъснато от европейските органи.

В точката „Политика по безопасни и здравословни условия на труд в България“ се обръща внимание на хармонизирането на националното законодателство с нормите и практиките на Европейския съюз по отношение на безопасността и здравето при работа. То е неотменно и важно условие за приемането на България в семейството на европейските народи. Но политиките и практиките по условия на труд в България започват далеч по-рано от предприсъединителния период.

Смята се, че началото на тази политика е поставено още в началото на ХХ век, когато индустриалното производство в България се развива, появяват се много фабрики и броят на работещите значително се увеличава. Индустриалните отношения в България пораждаат множество проблеми, главният от които е свързан с безопасните и здравословни условия на труд за трудещите се в предприятията. Доказателства за

развитието на политиката по условия на труд се намират в многобройни исторически документи.

Първият български закон в областта на безопасността и хигиената на труда е приет през 1917 г. (Закон за хигиената и безопасността на труда). Този закон е отменен през 1951 г., когато е приет Кодекс на труда, който регулира трудовоправните отношения в Република България.

През годините нормативната уредба по осигуряване на здравословни и безопасни условия на труд се развива и обогатява под влияние на международните правни норми. Известно е, че България членува в Международната организация на труда от 6 декември 1920 г., т.е. от сто години без прекъсване, независимо от превратностите в общественото развитие. От тогава до днешни дни България ратифицира голям брой Конвенции и Препоръки на Международната организация на труда, чиито разпоредби играят важна роля при формирането на националното законодателство. Към днешна дата, България е сред 10-те страни, ратифицирали най-голям брой конвенции, сред които 8-те фундаментални, 3 от 4-те приоритетни и 90 от общо 177 технически конвенции. От общо 101 ратифицирани конвенции и един протокол, към днешна дата в сила са 64.²

България е член на Съвета на Европа от 7 май 1992г. и е приела Европейската конвенцията за защита правата на човека и основните свободи и Европейската социална харта, ревизирана през 1996 г. и подписана от страните-членки, включително и от България.

От 1 януари 2007 г. България е пълноправен член на Европейския съюз и е транспонирала всички Директиви на общността, които стават част от нейното вътрешно законодателство в сферата на политиката за безопасни и здравословни условия на труд.

Смята се, че началото на разработването и прилагането на съвременната система за управление на безопасността и здравето при работа в България е свързано с приемането през месец декември 1997 г. на Закон за здравословни и безопасни условия на труд. В основни линии той въвежда в националното законодателство Рамкова директива 89/391/ЕС. В Закона за здравословни и безопасни условия на труд са определени

² Мръчков В., „Що е това МОТ и има ли почва у нас“, в. „Труд“, 04.04.2019 г.

основните права, задължения и отговорности на всички участници в трудовия процес: държавата; работодателите; работещите; лицата, които за своя сметка работят сами или в съдружие; както и на други организации и юридически лица.

Целта на закона е „да въведе общи принципи за превенция и мерки за стимулиране подобренията на безопасността и здравето на работещите: превенция на професионалните рискове; защита на безопасността и здравето; отстраняване на рисковете и причините за трудовия травматизъм и професионалната заболяемост; информиране, консултации и обучение; балансирано участие.“

С приемането на Закона за здравословни и безопасни условия на труд се създават условия за цялостно обновление на националните нормативни актове и на практиката при провеждане на дейностите по профилактика, здраве и безопасност на работното място. Приети са и други важни закони, които създават предпоставки за реалното въвеждане на постиженията на европейското право и за изграждане на съвременна система за управление на дейността при безопасност и здраве при работа на национално равнище и на равнище търговско дружество и предприятие. С тях се изпълняват условията за хармонизиране на българската нормативна уредба с тази на Европейския съюз.

По отношение на законодателството може да се направи следното обобщение: България е ратифицирала 64 Конвенции по отношение на трудови норми и норми на безопасност и здраве при работа. 28 са основните директиви на Европейския съюз в областта на здравето и безопасността при работа. Международните стандарти, които се прилагат в България са 7, а европейските стандарти са 10. Стандартите за съответствие на работната среда са 29. Хармонизираните стандарти към регламенти и европейски директиви са 197. Само към Директива 2006/42/ЕО на Европейския Парламент и Съвета има около 800 стандарта, които се отнасят към безопасност на машините и 3, които се отнасят към безопасността и здравето на работещите. Всички тези норми са инкорпорирани и се прилагат при изпълнението на политиката по безопасни и здравословни условия на труд.

Стратегията по безопасност и здраве при работа 2008-2012 е документ, чрез който Правителството на Република България определя

своята визия в областта на безопасните и здравословни условия на труд. Целта е „да се очертаят ангажиментите и насочат усилията на държавните органи, работодателските организации, организациите на работниците и служителите, неправителствените организации и др. към осигуряване на благосъстоянието при работа, като се отчитат промените на работното място и възникването на нови професионални рискове. Реализирането на тази цел се разглежда като неразделна част от постигането на общата цел за икономическо развитие на страната, а именно – повишаване благосъстоянието и качеството на живот на всички социални групи в обществото“.

Стратегията по БЗР определя пътя за постигането на целите на Лисабонската стратегия, като поставя безопасността и здравето при работа в основата на качеството на труда. Това означава, че признавайки основния принос на безопасните и здравословните условия на труд за постигане на доброто качество и производителност, се стимулира икономически растеж и заетост. Стратегията е в съответствие с основните приоритети за намаляването безработицата в България и осигуряването на заетост за възможно най-широк кръг от работоспособни граждани, като насърчава създаването на такава работна среда, която да дава възможност на работещите да играят пълноценна роля в трудовия живот, докато достигнат старост. Насочена е към осигуряване на такива условия на труд, при които работата да стимулира здравето и благополучието на хората, да дава възможност за задържане на работа и да осигурява лично удовлетворение от изпълняваната работа.

В Глава първа се анализира създаването, устройството и дейността на Фонд „Условия на труд“ (ФУТ).

Фондът е юридическо лице със седалище София. Той усвоява предимно публични средства, с които се финансират дейности и мероприятия за подобряване на условията на труд. Както всеки фонд във финансовия смисъл на това понятие и паричните средства във фонд „Условия на труд“ се набират от точно определени източници и се изразходват за точно определени цели.

Фонд „Условия на труд“ е българска практика в областта на здравословните и безопасни условия на труд, действаща от създаването на Закона за здравословни и безопасни условия на труд през 1997 г. В

същността си той е схема за икономическо стимулиране на българските предприятия да провеждат политика по безопасност и здраве на работа.

Фонд „Условия на труд“ се управлява от колективен орган, създаден на принципа на трипартизма.

Стратегическа цел на програмата на Фонд „Условия на труд“ е повишаване качеството на работните места чрез активното участие на фонда във финансирането на проекти и програми, свързани с безопасността и здравето при работа, превенция на работниците и служителите, намаляване на професионалните и здравните рискове на работното място, намаляване на трудовите злополуки и др.

ИЗВОДИ:

В резултат на извършения обзор на нормативните актове и политики можем да направим заключение, че най-важни, според степента на тяхната всеобхватност са Конвенциите на Международната организация на труда (МОТ).

България е ратифицирала множество Конвенции, усвоила е Рамковата директива и десетки специални директиви, ползва няколко международни и европейски стандарти в областта на здравословните и безопасни условия на труд. Създала е свое стратегическо и оперативно законодателство, което продължава да развива. Това дава основание методиките за оценка въздействието на публичните инвестиции върху условията на труда да се съобразят с технологиите прилагани от МОТ.

Политиката по здравословни и безопасни условия на труд и произхождащите от нея практики, в частност Фонд „Условия на труд“, проектират в себе си изчерпателната европейска нормативна уредба и нейните практики. Проучването разкрива, че Фонд „Условия на труд“, който е обект на дисертационния труд е натоварен със задачите да стимулира българските предприятия да провеждат политика по безопасни и здравословни условия на труд. Освен това Фонда участва във финансирането на тази политика. Така също проучването разкрива, че предметът на дейност на Фонд „Условия на труд“ е една много малка част от условията на труд, а именно физическите рискове на работната среда или по друг начин казано - физическата работна среда на предприятията.

ГЛАВА 2

РАЗРАБОТВАНЕ НА МЕТОДИКА ЗА ФИНАНСОВА- ИКОНОМИЧЕСКА ОЦЕНКА НА ИНВЕСТИЦИИТЕ НА ФОНД „УСЛОВИЯ НА ТРУД“ В ПРЕДПРИЯТИЯТА

В Глава 2 са разкрити методологическите основи за разработване на методика за финансово икономическа оценка на инвестициите за подобряване условията на труд и на тази база е предложена методика за емпирично изследване и общи изисквания за прилагане на методиката. Разкрита е необходимостта от разработване на финансов и икономически модел за оценка на инвестициите в безопасност и здраве при работа в предприятията като са използвани чуждестранни примери. Разработена е методика за анализ на финансовата и икономическа оценка на въздействието на инвестициите на ФУТ върху резултатите на предприятията. Разработен е инструментариум за анализ на финансовата и икономическа оценка на въздействието на инвестициите на ФУТ върху резултатите на предприятията.

В много държави се отчита високото значение на здравословните и безопасни условия на труд. Въпреки това, съществуват оценки, че много работници обаче все още се трудят при нездравословни и небезопасни условия (Международно бюро по труда, 2011 г.). През 2013 г. в 28-те държави-членки на ЕС, са настъпили около 3,1 милиона злополуки без фатален изход с поне четири дни отсъствие от работа и 3 674 фатални злополуки. (Евростат, 2016 г.). Оценките, направени в рамките на международен проект на Европейската агенция за безопасност и здраве при работа от 2017 г. показват, че свързаните с работата злополуки и заболявания струват на ЕС поне 476 млрд. евро годишно.

Анализът на разходите за заболяване и злополука е най-често използваният макро подход. Анализът на разходната ефективност също е общ макроикономически подход, използван за сравняване на различни алтернативи. Често се използва обикновена финансова оценка при анализа на ниво микро / фирмено ниво.

През последните няколко години от Световната здравна организация, Международната организация на труда, Европейската агенцията за безопасност и здраве са реализирани изследователски проекти на базата на анализи на разходите и ползите от мерките за безопасност и здраве при

работа за малки и средни предприятия и са анализирани евентуалните икономически стимули за превантивни действия.

В дисертационния труд са разгледани два модела от европейската практика, DALY и TYTA, които имат приложение на макро и на микро ниво. В модела DALY е разработена методология за изчисляване тежестта на заболяванията, а модела TYTA позволява да се анализират и оценят икономическите ефекти на работната среда.

На база извършения преглед на подходи и практики е конструирана методика за изследване на ефектите от финансовата подкрепа на ФУТ за предприятията. Разделена е в следните два основни етапа:

- Първи етап - Обща характеристика на разходите на ФУТ;
- Втори етап - Измерване на ефективността на изразходваните от ФУТ средства.

В първия етап се изследват общи характеристики на финансираните на ФУТ. Средствата, с които ФУТ финансира предприятията могат да се анализират в следните три аспекта:

- Изследване на сумите, инвестирани във финансираните предприятия;
- Изследване на обхванатия брой на работниците, които се трудят в здравословна и безопасна среда;
- Изследване на броя на рисковите фактори, които се отстраняват в съответното предприятие.

В първия етап на първа стъпка изследването включва анализ на изплатените суми от ФУТ през всяка една от годините на изследвания период. Тук се взема предвид, че броя на финансираните предприятия всяка година е различен и финансово всеки проект има различна стойност.

Втора стъпка включва анализ на сумите, платени от ФУТ за всяко едно предприятия за подобряване на условията на труд в него.

На трета стъпка се изследват сумите, които се отпускат за броя на работниците, за които се отнася всеки проект. Има предприятия, които разпростират проектите си върху няколко работника, а други върху

няколко хиляди. Този брой се взема предвид като фактор, който показва и ефективност на проекта на съответното предприятие. За колкото повече работници се отнася проекта за условията на труд, за толкова по-успешен се смята той. Не може да се направи обаче сравнение с големината на предприятието, защото някои от предприятията подобряват рисковата среда в един цех или част от него, други предприятия провеждат мерките по безопасност в няколко цеха или работни площадки. Изборът за това е на ръководството на самото предприятие и размера на съфинансирането на проекта. Тук трябва да се отбележи, че всяко предприятие участва с точно определени суми, които по условие са три пъти по-големи от сумите, отпуснати от ФУТ. Поради тези обстоятелства е изчислена средната сума, която ФУТ отпуска за един работник през изследвания период.

На четвърта стъпка се сравняват изразходваните средства за всеки фактор по отделно. От направеният анализ на дейността на ФУТ в предходната глава става ясно, че рисковите фактори са дванадесет. Чрез изследването се показва кои от тях са силно застъпени и предпочетени за отстраняване, и кои други много по-рядко се отстраняват. От значение за предприятията и разходите на ФУТ е да се изследва кой от всички фактори е най-отстраняван и колко „скъпо“ за него плаща ФУТ.

В последната пета стъпка се прави сравнение по трите изследвани компонента за целия период – от 2008 г. до 2018 г., по години. Тази стъпка завършва с изчисляване за целия период от 2008 г. до 2018 г. на общата платена сума от ФУТ, общия брой на работниците, общия брой на факторите, общия брой на предприятията, финансирани от ФУТ, общата средна платена сума от ФУТ за един работник, общата средна платена сума от ФУТ за един фактор и общата средна платена сума от ФУТ за едно предприятие.

Целта на емпиричното изследване в първи етап е да се проследи зависимостта между размера на инвестираните средства от ФУТ в предприятията и броя на работниците, както и броя на факторите. Проследява се и как са разположени тези зависимости през всяка една година от изследвания период.

Вторият етап на проучването обхваща оценката на ефективността на инвестираните от ФУТ средства. Тя е на база резултатите, получени в предходния етап. От значение за ефекта на субсидиите е не само размера

им, но и тяхната ефикасност, т.е къде тези средства създават най-голяма стойност и дали тези средства подпомагат така производствените процеси, че в предприятията да се случват по-малко трудови злополуки.

Тази част от анализа се базира на разглеждането на три основни индикатора през изследвания период 2008 г. – 2018 г.

Първият индикатор е брой трудови злополуки, които се случват в предприятията, които са финансирани от ФУТ с цел подобряване условията на труд.

Вторият индикатор, който този етап от изследването проследява и анализира е броя на изгубените календарни дни за предприятията, в следствие на случили се трудови злополуки.

Третият индикатор е сумата, изплатена от НОИ за изплащане на обезщетения за временна неработоспособност (болнични).

По тези три основни индикатора са анализирани всички предприятия от групата предприятия, в която са случили трудови злополуки година по година от изследвания период.

Изследването се позовава на данни от Националния осигурителен институт (НОИ), в които са показани всички предприятия, в които Фонд „Условия на труд“ (ФУТ) е инвестирал. Изчислява се броят на тези, в които са се случили трудови злополуки и броя на тези предприятия, в които няма трудови злополуки. Изчисляват се средните стойности на наблюдаваните параметри.

Ефективността на инвестициите на ФУТ се анализира през състоялите се трудови злополуки, изгубените календарни дни, в следствие от тях и размера на платените суми за обезщетения за временна нетрудоспособност.

В тази част се анализират три аспекта:

1) изменение на броя трудови злополуки след отпускането на средства по ФУТ;

2) изменение на загубата на предприятията и НОИ, свързана с трудови злополуки;

3) определяне на съотношението на отпускнатите средства от ФУТ спрямо тези загуби.

В рамките на изследването във втория етап на първа стъпка се анализират общите тенденции на трудовите злополуки в предприятията, в които ФУТ инвестира. Също така се анализират общите тенденции на загубените календарни дни, вследствие на състояли се трудови злополуки.

На втора стъпка се разглежда кога във времето се случват трудовите злополуки - преди или след отпускане на средствата от ФУТ. В тази част изследването ползва данни от НОИ, в които е записана всяка състояла се трудова злополука през изследвания период, броя на трудовите злополуки по години и броя на загубените календарни дни, вследствие на случилите се трудови злополуки. Тези данни са ключови за проследяване на тенденциите на тези два параметъра, а именно трудови злополуки и загубени календарни дни.

Също на втора стъпка броят трудови злополуки се съпоставя с годината, в която са отпускнати средствата по ФУТ. Към базата данни на НОИ се добавя стойностите на специално създадения индекс, наречен в методиката индекс на разликата между годината на трудовата злополука и годината на финансиране от ФУТ. За краткост наричаме този индекс - $I_{тз-с}$. Този индекс е с ключово значение, тъй като спрямо него се установява колко тежки са злополуките, колко „струват“ те, т.е. какво е финансовото им изражение и най-вече какви са загубите за държавата, респективно за предприятията от тези злополуки. За изчисляването на тези загуби се използват данните от НОИ за броя на загубените календарни дни при всяка злополука, като в последствие се изчислява и финансово изражение на всеки загубен ден.

За остойносттаване на финансовата стойност на изгубените вследствие на злополука календарни дни е изчислен индекса на разликата между годината на трудовата злополука и годината на финансиране от ФУТ - $I_{тз-с}$, който показва как борят трудови инциденти се развива относително към годината на отпускане на средства от ФУТ.

За да се установи ефекта от отпусканите от ФУТ средства се сравняват две суми от изгубени работни дни: сумата от изгубени дни с отрицателен индекс (преди отпускане на средствата) и сумата от изгубени дни с положителен индекс (след отпускане на средствата). За целта не се

разглеждат броят на трудовите злополуки (ТЗ) или тяхната тежест, а се съпоставят с годината, в която са отпуснати средствата по ФУТ.

Ефекта на средствата, отпуснани по ФУТ се проследява като се извади сумата от изгубени дни с отрицателен индекс (преди отпускане на средствата от ФУТ) от сумата от изгубени дни с положителен индекс (след отпускане на средствата от ФУТ). Ако полученият резултат е положителен, то има траен ефект от отпускането на средства по ФУТ.

Третата стъпка във втория етап е изчислението на среднодневното обезщетение за един ден, които НОИ начислява за болнични дни. Ефективността на отпусканите средства от ФУТ се изчислява по още един признак, а именно финансовата стойност на загубените трудови дни в следствие на трудови злополуки.

С разполагаеми данни от НОИ за общо отпуснати финансови средства по години, както и с броя дни, за които са отпуснати тези средства се изчислява среднодневното обезщетение.

Следващата четвърта стъпка е изчислението на загубените календарни дни с негативен индекс и тези с позитивен индекс. Ако се окаже, че общия брой изгубени календарни дни е намалял след отпускане на средства от ФУТ, това е доказателство за положителен ефект на инвестициите на ФУТ върху предприятията.

След направени подробни изчисления се установява колко са изплатените от НОИ средства в отрицателните индекси ($И_{тз-с} < 0$) и колко са средствата в положителните индекси ($И_{тз-с} > 0$). Изследването оценява дали съществува намаляване или увеличаване на разходите за трудови злополуки след като на предприятията са били отпуснати средства за подобряване на здравословните и безопасни условия на труд.

Последна, пета стъпка на изследването е посветена на търсенето на ефект върху предприятията, ако ФУТ измени размера на инвестициите за тях. За тази цел се търси еластичността на отпуснатите общо средства по ФУТ спрямо преките разходи на НОИ за трудови злополуки, както и спрямо общия брой трудови злополуки.

За да се изследва еластичността на отпуснатите общо средства по ФУТ спрямо преките разходи на НОИ за трудови злополуки, както и спрямо общия брой трудови злополуки се разглеждат данните по години от

средствата, изплатени по ФУТ (с корекция за инфлация), средствата за пропуснати работни дни, изплатени от НОИ (с корекция за инфлация), както и общия брой трудови инциденти. За да се изчислят платената сума от ФУТ с корекция за инфлация и средно изплатените суми от НОИ се вземат средните стойности за следващите 3 години след отпускане на средствата, за да се отчете ефекта от субсидията.

За тази последна част от изследването се прилага т.н. анализ на зависимостите и по-точно линейната корелация, като част от корелационния анализ.

След извършения преглед на същността, структурата и основните дейности на ФУТ, разбиранията за ефективност, и конструираната методика за изследване на ефектите от финансовата подкрепа на ФУТ за предприятията е прието следното определение: *„ефективност на инвестираните от ФУТ средства“* да се разбира ефекта на изразходваните публични средства на ФУТ, измерен чрез намаляване на трудовите злополуки в предприятията, намаляване на загубените календарни дни, вследствие на злополуките и спестяване на средства от болничните дни за временната неработоспособност на засегнатите работници.

Това определение е в основата на изведения модел за оценяване ефективността на инвестициите на Фонд „Условия на труд“ в предприятията.

ИЗВОДИ:

Прегледът на методологическите основи за разработване на методика за оценка на въздействието на публичните инвестиции върху дейността на предприятията разкрива, че ефективно подобряване на условията на труд, води до намаляване на броя на злополуките и свързаните с работата здравословни проблеми, понижавайки натиска върху системите за обществена и частна социална закрила, застрахователната и пенсионната системи.

От прегледа на моделите за изчисляване на ефективност на инвестициите от европейската практика са открити два модела, DALY и TYTA, които имат приложение на макро и на микро ниво. В модела DALY е разработена методология за изчисляване тежестта на

заболяванията, а модела ГУТА позволява да се анализират и оценят икономическите ефекти на работната среда.

Ефективността може да се търси в превенцията като политика, но може да се търси в отстраняване единствено на рисковите фактори на работната среда, както и в недопускането на трудови злополуки, или отстраняването на следствията от тях.

В български условия, по отношение на условията на труд, ФУТ практикува единствено и само инвестиране в работната среда на предприятията, чрез отстраняване на рискови фактори в нея.

На база извършения преглед на подходи и практики е конструирана методика за изследване на ефектите от финансовата подкрепа на ФУТ за предприятията. Методиката е разписана в два етапа.

В първия етап се изследват общи характеристики на финансираната на ФУТ. Средствата, с които ФУТ финансира предприятията могат да се анализират в следните три аспекта: изследване на сумите, инвестирани във финансираните предприятия; изследване на обхванатия брой на работниците, които се трудят в здравословна и безопасна среда и изследване на броя на рисковите фактори, които се отстраняват в съответното предприятие.

Втория етап на методиката се базира на изследването на три основни индикатора през изследвания период 2008 г. – 2018 г. - брой трудови злополуки, броя на изгубените календарни и сумата, изплатена от НОИ за изплащане на обезщетения за временна неработоспособност (болнични).

Основен извод: Проучени са методологическите основи за разработване на методика за финансово икономическа оценка на въздействието на инвестициите за подобряване условията на труд и на тази база е предложена методика за емпирично изследване и общи изисквания за прилагане на методиката. Методиката предоставя възможност ефекта на въздействието на публични инвестиции на ФУТ да се измерва чрез намаляване на трудовите злополуки в предприятията, намаляване на загубените календарни дни, вследствие на злополуките както и чрез спестяване на средства от болничните дни за временната неработоспособност на засегнатите работници.

ГЛАВА 3

РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРИЛОЖЕНИЕТО НА МЕТОДИКАТА ЗА ОЦЕНКА НА ЕФЕКТИВНОСТТА НА ПРЕКИТЕ ИНВЕСТИЦИИ НА ФОНД „УСЛОВИЯ НА ТРУД“ В ПРЕДПРИЯТИЯТА

В Глава 3 са анализирани финансовите инвестиции, отпуснати от ФУТ за всички години от изследвания период и за всяка една година поотделно; броят на работниците, за които се отнасят подобрените условия на труд; броят на рисковите фактори, които са били отстранени. Анализирани са осреднените стойности на изброените параметри. Изготвени са обща характеристика и финансово-икономически анализ на инвестициите на ФУТ през индикаторите трудова злополука и загубени календарни дни. Доказана е положителна тенденция между сумите, отпуснати от ФУТ и сумите, изплатени от НОИ за кратковременни обезщетения, т.е. колкото по-големи са сумите от ФУТ, толкова по-малки суми се отпускат от НОИ за изгубени календарни дни.

За постигане на основната цел на настоящия дисертационен труд се разгледат всички предприятия, които Фонд „Условия на труд“ е финансирал в периода 2008-2018. Както става ясно от Втора глава, изследването разполага с две бази данни – едната от ФУТ, другата от НОИ. В базата данни от ФУТ сключените договори с предприятията е равен на броя на самите предприятия, т.е. един договор е равен на едно предприятие (не се взема предвид, че едно предприятие е получило по няколко договора през периода). В базата данни от НОИ броят на предприятията е 232, тъй като там са отчетени само предприятията, които са финансирани от ФУТ и са изпълнили един, два или повече договора от ФУТ. На база разполагаемите данни от НОИ се изчислява в колко от тези предприятия са се случили трудови злополуки и в колко не са се случили. Изчисленията показват, че в 112 предприятия има трудови злополуки, а в 120 не са се случили. В базата данни на НОИ са налични данни за всяка трудова злополука в предприятията, финансирани от на ФУТ през изследвания период. Тук се има предвид и факта, че за всички предприятия е известно кога са се случили злополуките – преди инвестициите от ФУТ или след тях. Като се има предвид общата сума, която ФУТ е инвестирал в анализираните предприятия, а именно – 16 311 453 лв. за изследвания период от 2008 г. до 2018 г. и броя на предприятията, които са 232 се получава, че всяко предприятие е финансирано от ФУТ със средно по

70 308 лв. за периода. Това означава, че 120 предприятия, в които не са се случили трудови злополуки са получили от ФУТ за подобряване на условията на труд приблизително 8 436 960 лв. Тези суми са чист доход за предприятията, защото върху тях не се плащат данъци и осигуровки. От предоставените данни се вижда, че тези инвестиции са направени в предприятия с приблизително 13 190 заети лица. Това може да се тълкува като подобряване на тези няколко хиляди работни места, в следствие на финансиранията от ФУТ. Що се отнася до отстранените вредни фактори, според данните от ФУТ те са приблизително 360 броя при тези 120 предприятия, в които не са се случили трудови злополуки. В следствие може да се направи извод, че в 120 предприятия, чрез инвестициите на ФУТ работната среда е подобрена, като са отстранени стотици рискови фактора и са създадени няколко хиляди високо качествени работни места. В този случай може да се приеме, че инвестициите на ФУТ водят до повишена производителност, а от там до повишена конкурентоспособност на предприятията, а също така в предприятията е осъществена и успешна превенция срещу трудови злополуки и загуба на средства от загубени работни дни.

От базата данни на ФУТ, с което изследването разполага е видно, че средствата, които ФУТ инвестира в предприятията са насочени в три посоки. Първата посока е свързана с обема от средства, които всяко предприятие получава за изпълнение на проекта си по условия на труд. Размерът на тези средства е изследван детайлно, резултатите са онагледени графично и таблично.

В дисертационния труд са направени графики, от които стават ясни платените суми от ФУТ за едно предприятие, един работник и един отстранен рисков фактор.

Вторият елемент в структурата на разходите на ФУТ са сумите, които се отпускат за броя на работниците, за които се отнася всеки проект. Предприятията имат проектната свобода да обхващат различен брой работници. Логично, големите предприятия имат възможност да разпростират проектите си върху повече работници. Малките и микропредприятията са ограничени в много по-малки мащаби. Чрез изчисления се доказва, че за изследвания период общия брой на работниците, за които ФУТ е осигурил безопасна работна среда е 38 587.

Последния, трети елемент от трикомпонентната структура на разходите на ФУТ е разхода за отстраняване на рисковите фактори в работната среда на предприятието. Какви и колко рискови фактори на работната среда ще бъдат отстранени зависи единствено и само от преценката на работодателя или мениджъра, който управлява политиката по безопасни и здравословни условия на труд в предприятието, който изготвя проекта и кандидатства за финансиране с него пред ФУТ.

Обобщението на структурата на разходите на ФУТ за предприятията, са показани в Таблица 1. Към числата за брой договори с ФУТ, брой работници и брой отстранени рискове са добавени данните от разходите за едно предприятие, един работник и един фактор. В таблицата, в колона 2 са показани сумите, които ФУТ е отпуснал на предприятията през всяка една от годините на изследвания период и общо сумата за целия период. В колона 3 е показан броя на работниците, които са обхванати от финансирането на ФУТ за всяка година поотделно и общо за периода. В колона 4 е сумарния брой на отстранените фактори за всяка година и за целия период. В колона 5 е показан броя на договорите с предприятията, които са финансирани от ФУТ всяка година и общо за целия период. В колони 6, 7 и 8 са изчислени сумите от ФУТ за един работник, за един фактор и за едно предприятие, както и обобщените суми за целия период на изследването.

Таблица 1. Обобщени данни на структурата на разходите на ФУТ през периода 2008-2018 година и осреднени стойности за работник, фактор и предприятие

Година	ПСФУТ	БР	БФ	БД	ПСФУТр	ПСФУТф	ПСФУТп
	лв.	бр.	бр.	бр.	лв.	лв.	лв.
2008	2 066 446,31	4 105	141	46	503	14 656	44 923
2009	1 982 697,24	1 828	119	33	1 085	16 661	60 082
2010	727 797,20	848	54	13	858	13 478	55 984
2011	1 311 065,37	1 451	73	21	904	17 960	57 003
2012	987 394,10	1 251	49	15	789	20 151	65 826
2013	1 169 984,06	3 053	88	26	383	13 295	44 999
2014	2 632 588,42	6 841	172	59	385	15 306	44 620
2015	958 494,49	4 161	57	19	230	16 816	50 447
2016	2 038 767,96	8 790	135	60	232	15 102	33 979
2017	1 224 712,50	4 562	70	29	268	17 496	42 231
2018	1 211 506,09	1 697	74	28	714	16 372	43 268
ОБЩО	16 311 453,74	38 587	1 032	349	6 352	177 292	543 364

Източник: собствени изчисления

където:

ПСФУТ е платената сума от ФУТ

БР е брой работници

БФ е брой фактори

БД е брой договори, сключени с ФУТ

ПСФУТр е платена сума от ФУТ за 1 работник

ПСФУТф е платена сума от ФУТ за 1 фактор

ПСФУТп е платена сума от ФУТ за 1 предприятие

В дисертационния труд освен финансовите показатели на разходите на ФУТ се изчислява ефективността на изразходваните от ФУТ средства. Изследването се базира на данни от Националния осигурителен институт.

От входящите данни на НОИ, чрез натрупване са изчислени броя на трудовите злополуки по години и броя на загубените календарни дни, вследствие на случилите се трудови злополуки. Тези данни са ключови за проследяване на тенденциите на тези два индикатора и влиянието им върху ефективността на предприятията, финансирани от ФУТ.

Таблица 2. Брой трудови злополуки и брой загубени календарни дни по години в предприятията, финансирани от ФУТ

Година	Брой трудови злополуки	Брой загубени календарни дни
2008	108	6 861
2009	86	5 944
2010	102	7 607
2011	89	6 918
2012	88	7 226
2013	77	7 622
2014	102	7 236
2015	89	7 580
2016	99	6 302
2017	62	4 820
2018	79	5 429
ОБЩО	981	73 545

Източник: собствени изчисления

От числата в Таблица 2 е видно, че общия брой злополуки, случили се в изследвания период е 981, а общия брой загубени календарни дни е 73 545. Средно за всяка една година от периода са се случили по 89 злополуки и са загубени по 6 686 календарни дни. Тук трябва да се има предвид, че тези числа се отнасят за групата от 112 предприятия, които са получили субсидии от ФУТ за реализиране на проекти по условия на труд.

На базата на тези данни, са разгледани общите тенденции за брой трудови злополуки през изследвания период в графичен вид.

Средно за всяка една година от периода са се случили по 89 злополуки и са загубени по 6 686 календарни дни.

Фиг. 1. Общ брой трудови злополуки.

Източник: НОИ и собствени изчисления

Както се вижда от Фигура 1, броят на трудовите злополуки има тенденция на намаляване след 2008 година. Най-много - 108 трудови злополуки са се случили през 2008 г. и най - малко, 62 през 2017 г. За целите на сравнителния анализ трябва да се каже, че през 2008 г. ФУТ е отпуснал на всички предприятия 2 066 446 лв., а през 2017 г. 1 224 712 лв.

Следващата стъпка в изследването е изчисляване на финансовата стойност на случилите се злополуки, защото сред разполагаемите данни липсва информация колко тежки са тези злополуки и какви са загубите от тях за предприятията и Националния осигурителен институт. За изчисляването на тези загуби се залага на броя на загубените календарни дни при всяка злополука, като в последствие ще се даде и финансово изражение на всеки загубен ден.

Фиг. 2. Общо загубени календарни дни от трудови злополуки по години. Източник: НОИ и собствени изчисления

Загубените календарни дни от трудови злополуки (Фигура 2) са най – много, 7 622 през 2013 г., а най – малко, 4 820 през 2017 г. Годината 2017 г. се явява „минимална година“. В нея са се случили най-малко трудови злополуки, 62 и са загубени най-малко календарни дни от тях, 4 820.

Сравнявайки двата тренда, двете колони от Таблица 2 и Фигури 1 и 2, може да се направи заключението, че средният брой загубени трудови дни, в следствие на трудови злополуки е сравнително константен – има позитивна връзка, или казано с други думи права пропорционалност между общият брой злополуки и общият брой загубени трудови дни.

След като са анализирани общите тенденции в разглежданите предприятия, се пристъпва към анализ на ефекта от отпускане на средства по ФУТ. За целта няма просто да бъде разгледан броят на трудовите злополуки или тяхната тежест. Този брой трудови злополуки се съпоставя с годината, в която са отпускани средствата по ФУТ. Към базата данни на НОИ се добавя колона със стойностите на специално създадения индекс, наречен в методиката индекс на разликата между годината на трудовата злополука и годината на финансиране от ФУТ- $I_{ТЗ-С}$.

За да се изчислят загубените календарни дни спрямо годината на отпускната субсидия от ФУТ се ползват данните за загубените календарни дни от колона 6 в базата данни от НОИ и изчислените допълнително индекси, $I_{ТЗ-С}$.

От Фигура 3 и Таблица 3 се вижда зависимостта за това как броят трудови злополуки се развива относително към годината на отпускане на средства по ФУТ. Индекс „0“ в графиката и таблицата е годината на отпускане на средствата. Индекс „-1“ е годината преди отпускане на средствата, индекс „1“ е годината след отпускане на средствата, и т.н. По този начин е постигната инвариантност по отношение на точното време на отпускане на средствата.

Фиг. 3. Брой загубени календарни дни от злополуки по $I_{ТЗ-с}$.

Източник: собствени изчисления

Ефекта на средствата, отпускани по ФУТ трябва да бъде разглеждан като се извади сумата от изгубени дни с отрицателен индекс (преди отпускане на средствата от ФУТ) от сумата от изгубени дни с положителен индекс (след отпускане на средствата от ФУТ). Ако полученият резултат е положителен, това означава, че има траен ефект от отпускането на средства по ФУТ.

Таблица 3. Брой загубени календарни дни от злополуки по $I_{ТЗ-с}$

$I_{ТЗ-с}$	Загубени календарни дни
-10	187
-9	654
-8	1606
-7	2650
-6	3330
-5	3775
-4	5810
-3	7772
-2	5164
-1	6419
0	8430
1	7077
2	5848
3	4473
4	4845
5	2027
6	2071
7	594
8	616
9	68
10	129

Източник: собствени изчисления

От данните в Таблица 3 изчисляваме, че загубените календарни дни с негативен индекс са 37 367, а тези с позитивен индекс са 27 748. Това представлява намаление на общият брой загубени календарни дни от трудови злополуки (ТЗ) след отпускане на средства по ФУТ с 25.7%, което е статистически значима разлика. Този процент означава още, че броят на загубените дни се повлиява от субсидията, отпусната от ФУТ, т.е. той намалява с една четвърт от дните, които биха се получили, ако ФУТ не инвестира в условията на труд в предприятията.

Втората стъпка по отношение на търсената ефективност на субсидиите на ФУТ върху предприятията и техните резултати е изчисление на финансовата стойност на загубените календарни дни, в следствие на състояли се трудови злополуки.

С направените до тук изчисления изследването вече разполага с оценки за всяка трудова злополука в предприятията, на които са отпускани средства по ФУТ, както и годината в която се е случила. На следваща стъпка са изразени в парични размери, съобразени с официално отчетената

инфлация. Финалната стъпка е получените суми, изплатени от НОИ по всяка трудова злополука да се групират и сумират спрямо индекса Итз-с. Тези данни се отразяват в следващата таблица (Таблица 4).

Таблица 4. Суми, изплатени от НОИ за болнични дни по Итз-с

Итз-с	Загубени календарни дни	Сума изплатена от НОИ с корекция за инфлация
-10	187	3923.26
-9	654	13995.48
-8	1606	37907
-7	2650	62454.93
-6	3330	73083.18
-5	3775	88562.65
-4	5810	136964.17
-3	7772	184834.34
-2	5164	122745.52
-1	6419	159913.76
0	8430	210406.74
1	7077	188280.51
2	5848	153348.66
3	4473	121886.86
4	4845	133045.46
5	2027	58353.1
6	2071	60091.91
7	594	17546.76
8	616	17696.48
9	68	1990.36
10	129	4027.38

Източник: собствени изчисления

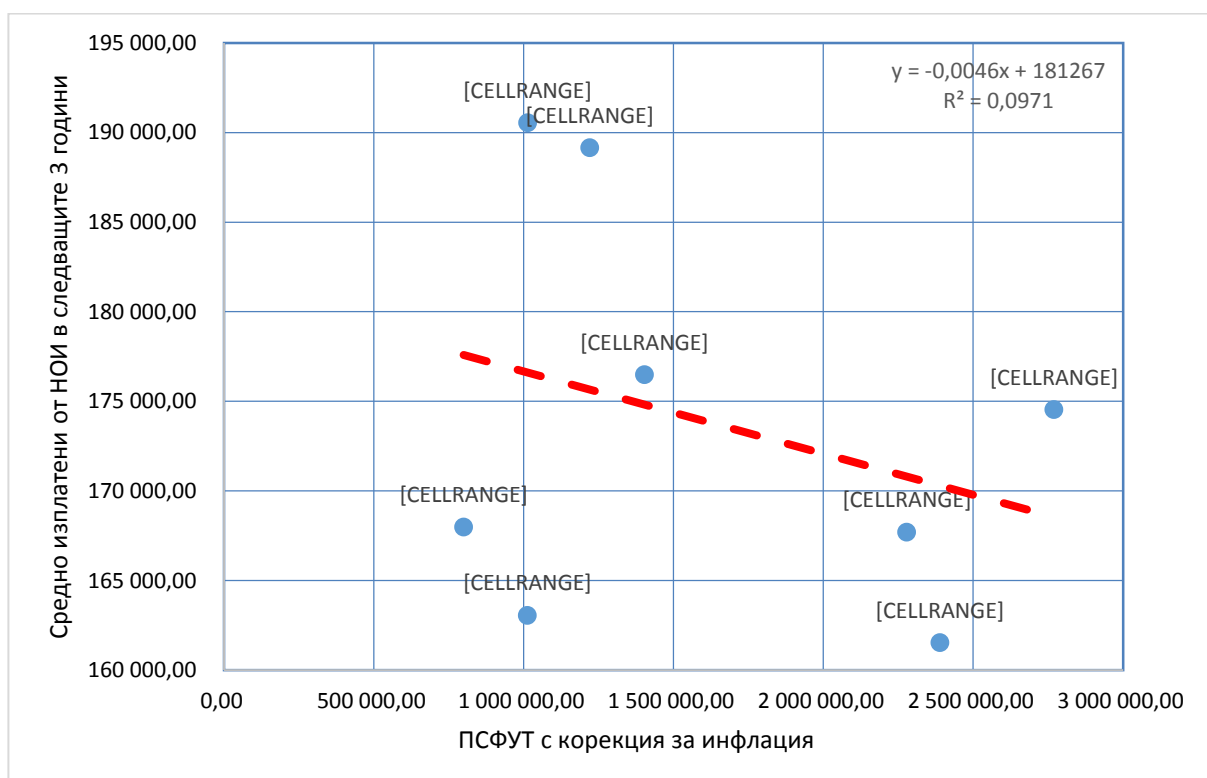
На следваща стъпка са изчислени изплатените от НОИ суми в годините с отрицателни индекси и изплатените суми от НОИ в годините с положителни индекси. Изчислението показва, че изплатените от НОИ суми, в случаите с отрицателни индекси (Итз-с < 0) са с обща стойност 884 384.29 лева, а в случаите с положителни индекси (Итз-с > 0) с обща стойност 756 267.48 лева. *В следствие на тези резултати правим извода, че след направените инвестиции от ФУТ в предприятията, НОИ изплаща по-малко суми за обезщетения за болнични дни след случили се трудови злополуки в сравнение със сумите, които НОИ изплаща в годините преди да се направят инвестициите от ФУТ за условия на труд в изследваните предприятия. Трябва да се отбележи, че докато разликата тук не е толкова голяма - 14.5%, сумите, изплащани от НОИ за болнични дни от трудови злополуки, са пряко свързани със средната заплата, която през разглеждания период 2008-2018 е нараснала с 48.8%. Въпреки това*

сравнение се наблюдава емпирично намаляване на разходите за трудови злополуки след като на предприятията са били отпуснати средства за подобряване на здравословните и безопасни условия на труд.

На следващо място изследваме еластичността на отпуснатите общо средства по ФУТ спрямо преките разходи на НОИ за трудови злополуки (ТЗ), както и спрямо общия брой трудови злополуки (БТЗ).

Средно изплатени от НОИ суми в следващите 3 години са изчислени като се има пред вид следното: Логиката при инвестициите на ФУТ е, че когато веднъж е отстранен рисков фактор, предизвикващ трудови злополуки, това ще има позитивни отражения в следващите години, а не веднага в годината на отпускане на субсидията.

За да се проследи дали има корелация ще изведем данните в двумерна равнина, където X са отпуснатите от ФУТ средства (ПСФУТ) с корекция за инфлация а Y са преките разходи на НОИ за изплатени болнични в следващите 3 години.

Фиг. 4. Отпуснати средства от ФУТ спрямо средно изплатени от НОИ в следващите 3 години

Източник: собствена разработка

Направен е извода, че НОИ изплаща по-малки суми за обезщетения за болнични след случили се трудови злополуки, след като са били осъществени инвестиции на ФУТ в предприятията.

Предлаганата методика за финансово икономическа оценка на въздействието на инвестициите на ФУТ върху резултатите на предприятията може да се използва като добра практика, както на макро ниво – за всички финансирани предприятия, така и на микрониво – за отделно предприятие.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Много от въпросите свързани с въздействието на инвестициите върху здравословните и безопасните условия на труд са сложни, многоаспектни и дискуссионни. Но от друга страна изследването разкрива, че е необходимо тези въпроси все повече да са във фокуса на научните изследвания.

Проучването на резултатите от въздействието на публичните инвестиции на ФУТ върху броя на злополуките позволи да се разработи методика за финансово-икономическа оценка на въздействието на тези инвестиции върху предприятията и частично да се апробира тази методика. Това е основание с достатъчна точност да се приеме, че са изпълнени целта и задачите на изследването.

При изпълнение на първата задача в резултат на извършения обзор на нормативните актове и политики, се установи, че най-важни, според степента на тяхната всеобхватност са Конвенциите на Международната организация на труда (МОТ). Установи се, че България е ратифицирала множество Конвенции, усвоила е Рамковата директива и десетки специални директиви, ползва няколко международни и европейски стандарти в областта на здравословните и безопасни условия на труд. Създаде е свое стратегическо и оперативно законодателство, което продължава да развива. Това дава основание методиките за оценка въздействието на публичните инвестиции върху условията на труда да се съобразят с технологиите прилагани от МОТ.

Политиката по здравословни и безопасни условия на труд и произхождащите от нея практики, в частност на Фонд „Условия на труд“, проектират в себе си изчерпателната европейска нормативна уредба и

нейните практики. Проучването разкри, че Фонд „Условия на труд“, който е обект на дисертационния труд е натоварен със задачите да стимулира българските предприятия да провеждат политика по безопасни и здравословни условия на труд. Освен това Фонда участва във финансирането на тази политика. Така също проучването разкри, че предметът на дейност на Фонд „Условия на труд“ е една много малка част от условията на труд, а именно физическите рискове на работната среда или по друг начин казано - физическата работна среда на предприятията". Независимо от това тази политика допринася за да се повишава безопасността на работната среда и да се подобрява здравето на работниците.

Разработената методика за *финансово-икономическа оценка на въздействието на инвестиции на ФУТ* върху предприятията позволи да се разкрие, че тези инвестиции допринасят за благосъстоянието на работниците, но това не потвърждава европейските изследвания които сочат, че работодателят ще има двойна възвращаемост от всяко евро, похарчено за осигуряването на здравословни и безопасни условия на труд. Една от причините е, че мерките в областта на здравословните и безопасни условия на труд за българските предприятия трябва да достигнат до възможно най-голям брой работници, независимо от трудовите правоотношения, с които те са обвързани, и без значение каква е големината на предприятието за което работят. Така също мерките трябва да бъдат ориентирани към резултатите, а не да се водят само на хартия.

Независимо, че България е ратифицирала шейсет и четири Конвенции по отношение на трудови норми и норми на безопасност и здраве при работа, че основните директиви на Европейския съюз в областта на здравето и безопасността при работа са 28, че международните стандарти, които се прилагат в България са 7, а европейските стандарти са 10, че стандартите за съответствие на работната среда са 29, че хармонизираните стандарти към регламенти и европейски директиви са 197, проучването чрез прилаганата методиката за оценка разкри, че мерките не се прилагат ефективно. Получените от изследването резултати показват, че за изследвания период ФУТ е инвестирал в 232 предприятия. Изчисленията показват, че след инвестирането на ФУТ, в 112 предприятия има трудови злополуки, а в 120 не са се случили. Общата сума, която ФУТ е инвестирал в анализирани предприятия е 16 311 453 лв. Всяко

предприятие е получило от ФУТ средно по 70 308 лв. за периода. 38 587 е броя на работниците, които са се трудили в здравословна и безопасна среда, а 1 032 е броя на рисковите фактори, които са били отстранени. Изчислено е също така, колко лева е инвестирал ФУТ средно за един работник и колко за отстраняването средно на един рисков фактор. Трудовите злополуки, които са се случили са 981, а загубените календарни дни са 73 545. Броят на трудовите злополуки има тенденция на намаляване след 2008 година, същата намаляваща тенденция е при загубените календарни дни, вследствие на трудови злополуки.

Все пак, се оказва, че в повече от половината от предприятията, в които ФУТ инвестира, работната среда е подобрена, като са отстранени стотици рискови фактора и са създадени няколко хиляди високо качествени работни места. В този случай може да се приеме, че инвестициите на ФУТ водят до повишена производителност, а от там до повишена конкурентоспособност на предприятията, а също така, че в тях е осъществена успешна превенция срещу трудови злополуки и загуба на средства от загубени работни дни.

Така също прилагайки адаптираната методика методиката се разкри, че в предприятията, в които са се случили трудови злополуки има намаление на общият брой загубени календарни дни от трудови злополуки след отпускане на средства по ФУТ с 25.7%, което е статистически значима разлика. Този процент означава още, че броят на загубените дни се повлиява от субсидията, отпусната от ФУТ, т.е. той намалява с една четвърт от дните, които биха се получили, ако ФУТ не инвестира в условията на труд в предприятията.

В следствие на оценката е направен извода, че след направените инвестиции от ФУТ в предприятията, НОИ изплаща по-малко суми за обезщетения за болнични дни след случили се трудови злополуки в сравнение със сумите, които НОИ изплаща в годините преди да се направят инвестициите от ФУТ за условия на труд в изследваните предприятия. Трябва да се отбележи, че докато разликата тук не е толкова голяма - 14.5%, сумите, изплащани от НОИ за болнични дни и трудови злополуки, са пряко свързани със средната заплата, която през разглеждания период 2008-2018 е нараснала с 48.8%.

Резултатите от апробиране на методиката дават основание да се отправят следните препоръки към ФУТ и неговата практика да стимулира предприятията да инвестират в безопасност и здраве при работа:

Първо, ФУТ да избере по-икономични и сравнително по-универсални финансови рамки, когато изготвят предварителната финансова оценка на всеки проект.

Второ, Ръководството на ФУТ да договори с НОИ по-голяма ежегодна субсидия, за да се осигури възможност фондът да инвестира в по-голям брой предприятия и съответно да обхване повече заети лица в тях.

Резултатите от прилагане на методиката за финансово-икономическа оценка на въздействието на публичните инвестиции на ФУТ разкриват, че инвестициите водят до намаляване на трудовите злополуки, на изплатените обезщетения за смърт и инвалидност при трудова злополука, както и до намаляване на загубените трудови дни.

IV. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Приноси от теоретико – методологически и приложен характер

1. Извършен е преглед на теорията и са систематизирани основните политики и нормативи за безопасни и здравословни условия на труд в Европейския съюз и в България.

2. Разработена е методика за финансово-икономическа оценка на въздействието на инвестициите на ФУТ върху броя на злополуките и са обосновани общите изисквания за прилагане на методиката в български предприятия.

3. Методиката за финансово-икономическа оценка на въздействието на публичните инвестиции е апробирана в 322 предприятия на територията на страната, които в периода от 2008 г. до 2018 г. са получили инвестиции от Фонд „Условия на труд“ за свои проекти за безопасни и здравословни условия на труд.

V. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

- Dyankova, Sv. Standards for occupational health and safety. – In: Collective Scientific Book of Faculty of Economics, "St. Cyril and St. Methodius" University of Veliko Tarnovo Annual Conference, dedicated to the 25th anniversary of the Faculty establishment, held on 28–29.09.2017 in Arbanassi, Veliko Tarnovo, titled: Development of the Bulgarian and European economies – challenges and opportunities, Vol. 1, Veliko Tarnovo: University publishing house, 2018, ISSN 2603-4093, pp. 226-230. (достъпно на: <https://www.uni-vt.bg>), COBISS.BG-ID – 1288419812;
- Дянкова, Св. Условията на труд – управленски и икономически фактор в предприятията. Социално-икономически анализи, т. 12, бр. 1, 2020, с. 113-121, ISSN: 2367-9379 (Online), ISSN: 1313-6909 (Print), (достъпно на: <http://journals.uni-vt.bg/sia/bul/vol12/iss1/>), COBISS.BG-ID – 1124917732;
- Dyankova, Sv. Analysis and evaluation of best practices in the European Union and Bulgaria on health and safety labor conditions. Международният научен журнал «Научные горизонты», № 3(43), 2021, pp. 23-32, ISSN 2587-618X, (достъпно на: https://www.sciencehorizon.ru/wp-content/uploads/2017/08/Nauchnyie_gorizontyi_3_43_2021.pdf)

VI. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Декларирам, че настоящият дисертационен труд е изцяло авторски продукт и в неговото разработване не са ползвани чужди публикации и разработки в нарушение на авторските им права.